

Володимир ГОРИН

доктор економічних наук, професор, Західноукраїнський національний університет,
Тернопіль, Україна, v.horyn@wunu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-6048-8330

Володимир КИЙКО

студент, Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, Україна,
voloja20@ukr.net
ORCID ID: 0009-0000-4806-6760

СТРАХУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОПЕРАТОРІВ ПРОТИМІННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Вступ. Розглянуто концептуальні засади та проблеми розвитку страхування відповідальності операторів протимінної діяльності в Україні. Акцентовано увагу на особливостях воєнних ризиків та складності їхнього страхового покриття, визначено роль страхування відповідальності як механізму перерозподілу ризиків і гарантії відшкодування шкоди третім особам. Проаналізовано соціально-економічні наслідки впровадження страхування відповідальності операторів протимінної діяльності для розвитку аграрного сектору та національного страхового ринку. Висвітлено ключові бар'єри, які стримують його поширення, зокрема відсутність належної статистичної бази, високу вартість страхових полісів, а також низьку готовність громад і суб'єктів господарювання фінансувати страхові витрати тощо.

Мета – обґрунтувати сутність, особливості та роль страхування відповідальності операторів протимінної діяльності, окреслити ключові проблеми його розвитку в сучасних умовах.

Результати. Сформульовано підхід до розуміння страхування відповідальності операторів протимінної діяльності як системи економічних відносин, спрямованої на перерозподіл ризиків та компенсацію шкоди потерпілим внаслідок виконання робіт із гуманітарного розмінування територій. Визначено місце цього виду страхування у системі страхування воєнних ризиків. Сформульовано характерні ознаки страхування відповідальності операторів протимінної діяльності, до яких зараховано складність прогнозування збитків, високу ймовірність катастрофічних наслідків, тривалий часовий горизонт відповідальності, складність встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діяльністю оператора і фактом настання збитків, високу вартість страхових полісів, наявність значної потреби у перестрахованні, репутаційну і політичну чутливість та ін. Визначено, що страхування відповідальності операторів протимінної діяльності виконує важливу функцію колективного перерозподілу ризиків, що сприяє підвищенню до-

віри до процесів гуманітарного розмінування. Обґрунтовано, що розвиток цього виду страхування є передумовою для відновлення економічної активності на очищених територіях, стимулювання інвестиційної привабливості аграрного сектору та розширення можливостей національного страхового ринку.

Ключові слова: страхування відповідальності, протимінна діяльність, страховий ризик, воєнні ризики, аграрний сектор, страхові послуги, страховий ринок.

Рис.: 2, бібл.: 17.

Volodymyr HORYN

Dr. Sc. (Economics), Prof., West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine,

v.horyn@wunu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-6048-8330

Volodymyr KYIKO

Student, West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine, voloja20@ukr.net

ORCID ID: 0009-0000-4806-6760

LIABILITY INSURANCE FOR MINE ACTION OPERATORS: CONCEPTUAL PRINCIPLES AND DEVELOPMENT CHALLENGES IN UKRAINE

Introduction. The article examines the conceptual foundations and problems of developing liability insurance for mine action operators in Ukraine. It focuses on the specific nature of military risks and the complexity of their insurance coverage, and defines the role of liability insurance as a mechanism for risk redistribution and a guarantee of compensation for damage to third parties. The article analyses the socio-economic consequences of introducing liability insurance for mine action operators for the development of the agricultural sector and the national insurance market. The key barriers that hinder its spread are highlighted, in particular, the lack of an adequate statistical base, the high cost of insurance policies, and the low willingness of communities and businesses to finance insurance costs, etc.

The purpose of the article is to reveal the essence, features and role of liability insurance for mine action operators and to outline the key problems of its development in modern conditions.

Results. An approach to understanding the liability insurance of mine action operators as a system of economic relations aimed at redistributing risks and compensating victims for damage caused by humanitarian demining operations has been formulated. The place of this type of insurance in the system of war risk insurance has been determined. The characteristic features of liability insurance for mine action operators have been formulated, which include the complexity of predicting losses, the high probability of catastrophic consequences, a long liability time horizon, the complexity of establishing a causal link between the operator's activities and the occurrence of damage, the high cost of insurance policies, the significant need for reinsurance, reputational and political sensitivity, and others. It has been determined that liability insurance for mine action operators performs an important function of collective risk redistribution, which contributes to increasing confidence in humanitarian demining processes. It is argued that the development of this type of insurance is a prerequisite for the restoration of economic activity in cleared areas, stimulating the investment attractiveness of the agricultural sector, and expanding the opportunities of the national insurance market.

Keywords: *liability insurance, mine action, insurance risk, war risks, agricultural sector, insurance services, insurance market.*

JEL Classification: G22, Q14, H56.

Постановка проблеми. Аграрний сектор є одним із ключових сегментів національної економіки, що забезпечує формування близько 15% ВВП України та відіграє провідну роль у покращенні зовнішньоторговельного балансу. У 2024 р. питома вага аграрної продукції в структурі товарного експорту України перевищила 59,3%, в абсолютному вимірі наблизившись до 25 млрд дол. США, що практично відповідає показникам до повномасштабної війни [1]. Виняткове значення аграрного сектору у формуванні макроекономічної динаміки країни обумовлює необхідність забезпечення стабільних умов його функціонування, особливо враховуючи поступове згортання сприятливих режимів торгівлі аграрною продукцією з країнами ЄС, зменшення зовнішнього фінансування економіки та погіршення оцінок щодо перспектив післявоєнного розвитку.

Одним із важливих чинників, які стримують розвиток аграрного сектору в сучасних умовах, є наслідки повномасштабної війни з росією, зокрема значні масштаби замінування сільськогосподарських земель, що унеможливорює їхнє використання за цільовим призначення. Особливо актуальною проблема ризиків, пов'язаних із мінною небезпекою, є для регіонів країни, які зазнали тимчасової окупації або стали місцем активних бойових дій, де вона залишається ключовим обмеженням для стабільного функціонування аграрного виробництва. За даними Головного управління протимінної діяльності, цивільного захисту та екологічної безпеки Міністерства оборони України, на початок 2025 р. непридатни-

ми для господарського використання через забруднення вибухонебезпечними предметами залишалися понад 52 тис. га сільськогосподарських земель [2], що потребують гуманітарного розмінування. За іншими оцінками, Україна є світовим лідером за рівнем замінування, де потенційно забрудненими є близько 176 тис. км² територій. Без розвитку ринку послуг з розмінування їхнє очищення потребуватиме близько 700 років, а орієнтовна вартість становить 37 млрд дол. США. Натомість вироблення механізмів розвитку ринку відповідних послуг може скоротити терміни очищення замінованих територій України до кількох років [3].

Процес розмінування не може гарантувати абсолютного результату, адже існує ризик залишкової мінної небезпеки, що може завдати суттєвих збитків як операторам протимінної діяльності, так і замовникам послуг розмінування. Тому актуальним питанням активізації процесів гуманітарного розмінування є пошук механізмів мінімізації фінансових ризиків у цій сфері, зокрема через розвиток відповідного сегменту страхування. Страхування відповідальності операторів протимінної діяльності – це новий і вузькоспеціалізований сегмент ринку страхових послуг, який формується у відповідь на сучасні безпекові виклики, зокрема в країнах, що постраждали від бойових дій, таких як Україна. Цей вид страхування дає можливість забезпечити комплексний страховий захист від ризиків залишкової мінної небезпеки за рахунок покриття збитків, завданих третім особам діяльністю осіб або компаній, які займаються гуманітарним

розмінуванням, від спрацювання мін, нерозірваних боєприпасів та інших вибухонебезпечних залишків після завершення процесу розмінування. Попри значний попит на гуманітарне розмінування та розвиток відповідних послуг, страхування відповідальності операторів протимінної діяльності наразі розвивається слабо. Причинами цього є не тільки організаційні проблеми, такі як відсутність усталених страхових продуктів та накопиченої актуарної бази для коректного розрахунку страхових тарифів, а й недостатня розробленість інституційного забезпечення ринку, зокрема правової бази діяльності суб'єктів розмінування, а також механізмів їх страхового захисту від фінансових ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на виняткову важливість питань вироблення ефективних механізмів нейтралізації негативного впливу війни на економіку й суспільство, зокрема послуг зі страхування воєнних ризиків, ця тематика недостатньо висвітлена у сучасній науковій літературі. Зокрема, у публікації М. Александрової розкриті загальні риси воєнних ризиків, діалектика підходів до їхнього страхування, а також обґрунтовано, що специфіка таких ризиків визначає особливості організації страхового захисту від них [4]. У дослідженні І. Приймак і Н. Тимків окреслено актуальні проблеми страхування інвестицій від воєнних ризиків, зокрема його вплив на інвестиційну динаміку, а також проаналізовано зарубіжний досвід розвитку схем страхування воєнних ризиків. Окрему увагу вчені приділяють аналізу перспектив участі Міжнародної фінансової корпорації та Експортно-кредитного агентства у страхуванні ризиків інвестицій в умовах війни [5]. У праці Є. Стеценко проведено аналіз страхових продуктів зі страхування воєнних ризиків, а також окреслено проблеми,

з якими зіштовхуються суб'єкти страхового ринку під час надання відповідних послуг, а саме питання перестрахування ризиків, забезпечення фінансової стійкості, складності оцінювання ризиків та формування страхових тарифів [6]. Практичні аспекти розвитку ринку страхування інвестицій воєнних ризиків міжнародними організаціями і страховими компаніями відображені у публікації О. Полінкевич, В. Тринчука, Ю. Клапківа, Є. Чеботарьова, І. Зелениці [7]. Вчені обґрунтовують поняття воєннополітичного ризику й визначають детермінанти, які впливають на вартість страхування інвестицій від ризиків такого типу. О. Заєць відобразила у своїй публікації правовий бік страхування воєнних ризиків та причини, які стримують інтерес страхових компаній до надання відповідних страхових послуг, зокрема винятково високий рівень ризику, складність прогнозування збитків та визначення страхових тарифів [8]. У статті П. Лодхаммара викладені правові аспекти розподілу відповідальності в операціях з протимінної діяльності на основі концепції залишкового ризику після завершення розмінування [9].

Узагальнення аналізу інформаційних джерел за тематикою дослідження дає підстави стверджувати, що вони переважно торкаються концептуальних основ страхування воєнних ризиків, а також загального аналізу практики такого страхування, що тільки починає розвиватися в Україні. Водночас питання щодо теоретичного обґрунтування специфічного сегмента ринку страхування воєнних ризиків, а саме страхування відповідальності суб'єктів протимінної діяльності, а також формування його інституційного забезпечення залишаються без належної уваги дослідників. Це негативно впливає на розвиток цього важливого для умов воєнного часу напряму надання страхових послуг.

Метою статті є обґрунтування сутності, особливостей та ролі страхування відповідальності операторів протимінної діяльності, окреслення ключових проблем його розвитку в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття воєнного ризику щодо послуг страхування вперше введено фахівцями Лондонського інституту андеррайтерів [10]. Воно відображає сукупність небезпечних обставин, умов та чинників, що мають воєнне походження, тобто виникають унаслідок збройних конфліктів, воєнних дій, застосування зброї, диверсій та інших пов'язаних із війною подій. Наслідком реалізації воєнних ризиків є як прямі збитки, пов'язані зі знищенням чи пошкодженням майна, завданням шкоди життю і здоров'ю людей, так і опосередковані наслідки, що стосуються негативного впливу цих ризиків на соціально-економічну стабільність та безпеку суспільства. Наявність ризику, пов'язаного з воєнними діями та ймовірними збитками від їхнього ведення, є підставою для надання страхового захисту [11].

Серед спектру ризиків, пов'язаних із воєнними діями, особливе місце посідає залишкова мінна загроза, яка відповідно до міжнародної класифікації стандартів страхування належить до класу “небезпек, пов'язаних із воєнним ризиком”. У законодавстві держав, де страхування воєнних ризиків набуло формалізованого оформлення, для означення мінної небезпеки застосовують більш конкретизоване визначення “...небезпека, що виникає від розряду ракети, застосування вибухової речовини, розряду чи вибуху боєприпасів” [11]. Головну небезпеку залишкова мінна загроза становить для суб'єктів господарювання, які займаються гуманітарним розмінуванням – діяльністю, яка характеризується винятковою вагою для суспільства в умовах війни і повоєнного часу, але

також надзвичайно високим рівнем небезпеки для персоналу, техніки та довкілля. Без вироблення механізмів страхового захисту операторів, які надають послуги із гуманітарного розмінування, ця діяльність була б практично неможливою, адже висока ймовірність майнових та інших втрат позбавляла б її сенсу. Зокрема, на важливість вироблення фінансового інструментарію для протидії викликам гуманітарного розмінування закликає звіт Програми розвитку ООН “Enhancing Mine Action Finance in Ukraine” [12]. Він має передбачати розвиток страхових продуктів для зниження ризиків і залучення додаткових інвестицій у сферу гуманітарного розмінування. Особливий акцент у цьому документі зроблено на необхідності впровадження спеціалізованих страхових продуктів, адаптованих до умов ведення сільського господарства на потенційно небезпечних територіях, що розглядається як невід'ємний елемент стратегії фінансової стабілізації галузі.

В загальному під страхуванням відповідальності операторів протимінної діяльності доцільно розуміти систему економічних відносин між страховиками, операторами з гуманітарного розмінування та третіми особами, спрямовану на перерозподіл і компенсацію ризиків завдання шкоди життю, здоров'ю та майну внаслідок виконання робіт із очищення територій від вибухонебезпечних предметів. У межах цього виду страхування страхова компанія бере зобов'язання відшкодувати збитки потерпілим при настанні страхового випадку, що забезпечує фінансову стабільність операторів протимінної діяльності та гарантії захисту майнових інтересів третіх осіб.

У страхуванні операторів протимінної діяльності доцільно виокремлювати такі напрями страхового захисту:

- майнове страхування, яке спрямоване на відшкодування можливих втрат,

пов'язаних із пошкодженням або знищенням матеріальних активів операторів протимінної діяльності. Воно охоплює такі види страхування, як: страхування доходів, що передбачає захист від втрати прибутку у випадках зупинення чи зриву робіт; страхування майна, що поширюється на будівлі, обладнання та інфраструктуру; страхування спеціалізованої техніки, задіяної у процесі гуманітарного розмінування, що є надзвичайно вартісною. Основним завданням цього страхування є збереження фінансової стійкості операторів протимінної діяльності у випадку отримання матеріальних збитків;

- страхування персоналу, яке має особливе значення, оскільки людський чинник є визначальним у роботах із розмінування. Воно охоплює: страхування від травм та поранень, що виникають унаслідок діяльності з гуманітарного розмінування; страхування на випадок загибелі з передбаченням відповідних компенсацій сім'ям; страхування у випадку захворювань, що можуть виникнути внаслідок довготривалої роботи у небезпечних умовах. Поряд із забезпеченням страхового захисту від ризиків майнового плану, цей напрям страхування операторів протимінної діяльності має також соціальне значення, адже сприяє підвищенню рівня особистої безпеки і мотивації персоналу;
- страхування відповідальності перед третіми особами, яке пов'язане із потенційними наслідками діяльності з гуманітарного розмінування для населення та власників майна у зонах проведення робіт. Цей напрям надання страхового захисту охоплює такі види страхових ризиків, як: травмування чи загибель цивільних осіб у процесі розмінування; майнові збитки, в тому числі

від знищення чи пошкодження врожаю через підриви або залишкову небезпеку. Цей напрям страхового захисту операторів протимінної діяльності має визначальне значення для формування довіри до них з боку замовників, а також мінімізації соціально-економічних наслідків від можливих помилок у процесі очищення територій. Він поєднує елементи правового регулювання цивільно-правової відповідальності та механізм перерозподілу фінансових наслідків від реалізації страхового ризику. У цьому контексті страхування відповідальності виступає важливим інструментом для захисту майнових інтересів потерпілих, а також забезпечення фінансової стабільності операторів протимінної діяльності, робота яких потенційно пов'язана із високим рівнем небезпеки (рис. 1).

Відповідно до положень Закону України "Про страхування", страхування відповідальності позиціонують як окрему галузь страхового захисту. Його мета полягає у забезпеченні фінансових гарантій особам, чия професійна чи господарська діяльність пов'язана з ризиком заподіяння шкоди життю, здоров'ю або майну громадян, а також можливих економічних втрат юридичних осіб. У Керівництві з відповідальності та страхування у сфері протимінної діяльності, розробленому Міжнародним центром гуманітарного розмінування у Женеві, мету страхування відповідальності визначено як "відновлення діяльності до ситуації, максимально наближеної до тієї, в якій вона перебувала безпосередньо перед збитками" [13].

Відповідно до положень Міжнародних стандартів протимінної діяльності (IMAS), зокрема стандарту IMAS 10.10 [14], наявність чинного договору щодо страхування відповідальності перед третіми особами є

Рис. 1. Напрями страхування воєнних ризиків у протиміній діяльності*

* Побудовано авторами.

обов'язковою вимогою до операторів, які здійснюють гуманітарне розмінування. Ці вимоги є невід'ємною складовою системи управління ризиками, що спрямована на забезпечення належного рівня захисту як персоналу операторів, так і осіб, що можуть зазнати шкоди внаслідок їхньої діяльності. Особливий акцент на наявності страхового полісу відповідальності операторів протиміній діяльності роблять міжнародні донори, які визначають це як обов'язкову умову надання фінансової допомоги на проведення гуманітарного розмінування.

Для страхування відповідальності операторів протиміній діяльності характерні певні особливості, порівняно з іншими видами страхування воєнних ризиків. На відміну від майнового страхування, у ньому відсутнє заздалегідь визначене поняття “страхової суми”. Так, у випадку страхування транспортного засобу об'єктом страху-

вання є його ринкова вартість, яка у разі пошкодження або повної втрати об'єкта страхування визначає максимальний обсяг страхового відшкодування. У цій ситуації страхова сума є фіксованою і зазвичай не перевищує фактичні збитки. Натомість при страхуванні відповідальності оператора протиміній діяльності обсяг можливих збитків не може бути точно визначений заздалегідь, оскільки витрати, пов'язані із судовим захистом, юридичними послугами, виплатами за рішенням суду або досудовими угодами, є невизначеними та залежать від багатьох зовнішніх факторів. Ці витрати перебувають поза сферою впливу підрядника чи оператора протиміній діяльності. Тому у страхуванні відповідальності застосовують поняття “ліміти відповідальності”, що визначає максимальний розмір виплат з боку страховика. Ці ліміти можуть варіюватися залежно від обраного страхуваль-

ником рівня покриття, законодавчих вимог, характеру ризиків та умов конкретного договору страхування. Іншою відмінністю страхування відповідальності від майнового страхування є те, що останнє забезпечує лише захист активів страхувальника від впливу воєнних ризиків, але не охоплює наслідків, які може спричинити для третіх осіб його діяльність у випадку недостатньої якості робіт чи аварійної ситуації. Тому майнове страхування у сфері протимінної діяльності не виконує важливої функції, а саме – компенсації шкоди, завданої іншим суб'єктам, тоді як у страхуванні відповідальності це є одним із ключових завдань.

Водночас питання розподілу юридичної відповідальності у гуманітарному розмінуванні залишається недостатньо врегульованим. Зокрема, відповідно до Керівництва з відповідальності та страхування у сфері протимінної діяльності, відповідальність за міні поля та вибухонебезпечні залишки війни покладається передусім на державу, яка має брати на себе загальну відповідальність за безпеку розмінованих територій [13]. Натомість оператори розмінування несуть пряму відповідальність лише у випадках недбалості, порушення ліцензійних вимог або встановлених стандартів. Особливу важливість має чітке визначення політики та процедур, що регламентують передачу відповідальності оператора протимінної діяльності до органів публічної влади після завершення робіт із розмінування територій. Це вимагає законодавчого врегулювання процедурних питань протимінної діяльності в Україні за прикладом тих країн, де такі процедури уже отримали формалізацію у правовому полі (Хорватія, Боснія і Герцеговина, Камбоджа та ін.).

Подібні аргументи пояснюють відмінність страхування відповідальності від особистого страхування. Особливістю останнього є концентрація уваги на конкрет-

ному бенефіціарі – застрахованій особі чи її близьких. Тому воно не враховує ті наслідки, які може мати протимінна діяльність для громади, суб'єктів господарювання й держави у випадку неякісного її проведення. Страхування відповідальності охоплює значно ширше коло бенефіціарів, оскільки спрямоване на третіх осіб, які зазнають збитків внаслідок дій або бездіяльності оператора протимінної діяльності. Подібна ознака величини контингенту бенефіціарів страхового захисту відрізняє страхування відповідальності у сфері протимінної діяльності від інших видів страхування воєнних ризиків. Воєнні ризики зазвичай охоплюють масові втрати та пошкодження, спричинені бойовими діями, тоді як страхування відповідальності операторів протимінної діяльності має точковий характер і спрямоване на відшкодування шкоди, завданої цими суб'єктами у процесі виконання спеціалізованих завдань.

Поряд зі складністю прогнозування можливих збитків від настання страхової події, іншими ознаками, які вирізняють страхування відповідальності операторів протимінної діяльності від класичних форм страхового захисту та визначають обмеження у його розвитку, є такі:

- висока ймовірність катастрофічних наслідків від неналежного виконання робіт з розмінування. Такі наслідки не обмежуються локальними збитками, а часто мають системний характер – можуть спричинити масові людські жертви, масштабні руйнування інфраструктури, тривале виведення з експлуатації земель сільськогосподарського призначення. Це формує специфіку страхового покриття за цим видом страхування, що має враховувати ймовірність значних, так званих катастрофічних страхових виплат;
- тривалий часовий горизонт відповідальності, адже у сфері протимінної

діяльності ризику не обмежуються моментом безпосереднього виконання робіт. Ймовірність виявлення раніше непомічених вибухонебезпечних предметів, що становлять загрозу, може зберігатися впродовж значного проміжку часу після завершення розмінування. Ця обставина визначає встановлення спеціальних умов щодо тривалості дії страхового покриття, включно з так званим “хвостом відповідальності”, що охоплює можливі наслідки прояву страхового ризику в майбутньому;

- складність встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діяльністю оператора протимінної діяльності та фактом настання збитків. У випадку вибуху на ділянці, що отримала сертифікат про очищення, може виникнути правова колізія, адже складно довести, чи була ця подія результатом помилки оператора, чи наслідком дії інших обставин – повторного замінування, природних процесів, несанкціонованого проникнення цивільних осіб на небезпечну територію. Така невизначеність збільшує ризик судових спорів і ускладнює процес врегулювання страхових випадків;
- жорсткі вимоги до сертифікації та підтвердження виконання стандартів гуманітарного розмінування (IMAS – International Mine Action Standards) як умова страхування відповідальності. Страхові компанії формують політику щодо надання послуг у сфері протимінної діяльності, орієнтуючись на наявність у операторів дозволів, ліцензій та сертифікатів відповідності міжнародним стандартам гуманітарного розмінування. В Україні ліцензії на проведення такої діяльності отримали кілька міжнародних організацій, зокрема Swiss Foundation for Mine Action (FSD), підрозділ Handicap International, HALO Trust

та інші. Наявність підтверджених процедур управління ризиками, інструктивів та системи контролю якості робіт знижує ймовірність настання страхової події та є необхідною передумовою укладення страхового договору;

- висока вартість страхових полісів та обмежена доступність такого виду страхування. Джерелом фінансування діяльності з гуманітарного розмінування територій є переважно кошти донорів та, меншою мірою, бюджетні ресурси. В умовах скорочення міжнародної підтримки та жорсткого дефіциту бюджетних ресурсів фінансування гуманітарного розмінування є недостатнім. Це визначає обмеженість попиту на послуги зі страхування відповідальності операторів протимінної діяльності, що стримує розвиток цього виду страхування;
- значна потреба у перестрахованні й міжнародній співпраці, що пов'язано із недостатньою фінансовою спроможністю українських страхових компаній покрити значні ризики. Відтак перспективи розвитку цього сегмента страхового ринку напряму залежать від співпраці українських страховиків із міжнародними перестраховими структурами (Lloyd's, Swiss Re та ін.), які мають досвід управління високоризиковими портфелями. Відсутність повноцінного доступу до перестраховальних механізмів знижує стійкість ринку страхових послуг України у сфері протимінної діяльності;
- репутаційна і політична чутливість, оскільки пов'язані з вибухами на очищених територіях інциденти можуть мати значний суспільний резонанс через стосунки до безпеки цивільного населення. Укладаючи договори страхування відповідальності операторів протимінної діяльності, страхові компанії беруть на

себе не лише фінансові, а й репутаційні ризики, які можуть впливати на їхню ринкову позицію, відносини з державою і міжнародними партнерами;

- обмежена ємність ринку цього виду страхування. На відміну від більш традиційних видів страхування, що охоплюють великі групи страхувальників, страхування відповідальності у сфері протимінної діяльності є надзвичайно вузькоспеціалізованим. Внаслідок цього практично неможливо домогтися ефекту диверсифікації ризиків, а кожний поліс вимагає індивідуального підходу, що значно підвищує адміністративні витрати.

Значення страхування відповідальності операторів протимінної діяльності визначається його місцем у механізмі перерозподілу ризиків в економіці. Страхування як фінансовий інститут покликане перетворювати індивідуальні, нерідко катастрофічні ризики на колективно розподілений фінансовий тягар. У випадку протимінної діяльності ця властивість страхування набуває особливого значення, оскільки відсутність механізму страхування означала б, що у випадку завдання шкоди ймовірність відшкодування збитків потерпілих залежала б від платоспроможності конкретного оператора. Страхування відповідальності дає подвійний ефект, адже, з одного боку, оператори отримують можливість брати на себе відповідальність за професійні дії без загрози банкрутства у випадку настання непередбачуваних подій; з іншого боку, потенційні постраждалі від неналежно проведених робіт з гуманітарного розмінування мають гарантію отримання компенсацій незалежно від фінансової спроможності оператора на момент настання шкоди.

Страхування відповідальності операторів протимінної діяльності має також важ-

ливе соціально-економічне значення, що пояснюється значним рівнем суспільного інтересу до неї та вагомими економічними наслідками. Очищення територій від вибухонебезпечних предметів створює умови для повернення населення, відновлення економічної активності, зокрема аграрного виробництва, відновлення й розвитку інфраструктури. У цьому контексті навіть поодинокі випадки завдання шкоди третім особам мають значний суспільний резонанс і можуть стати чинником недовіри до політики держави у царині забезпечення особистої безпеки громадян. Страхування відповідальності у сфері протимінної діяльності виконує функцію запобіжника, перетворюючи індивідуальні ризики у частину системи колективного фінансового захисту від небезпек, пов'язаних із процесами гуманітарного розмінування. Це забезпечує захист не лише майнових інтересів бенефіціарів, а й посилює відчуття впевненості у справедливості та гарантованості компенсування збитків.

Торкаючись питання перспектив розвитку страхування відповідальності у сфері протимінної діяльності, маємо констатувати, що на страховому ринку України переважно представлені послуги страхування відповідальності, що пов'язані з його обов'язковими видами (аудиторської, будівельної, медичної діяльності тощо). Водночас, враховуючи значний суспільний інтерес та розвиток страхування майна від воєнних ризиків, що підтверджує динамічне розширення цього сегмента на страховому ринку, можна прогнозувати швидке зростання попиту на послуги зі страхування відповідальності операторів протимінної діяльності. Втім розвиток цього виду страхування зіштовхується із низкою інституційних, економічних, соціально-психологічних бар'єрів (рис. 2), серед яких:

– недостатня розвиненість правової бази, яка регламентувала б механізми страхування відповідальності операторів протимінної діяльності. Нині правові норми сфокусовані переважно на технічних аспектах розмінування та безпеки, тоді як страхові відносини у цій сфері врегульовані фрагментарно. Окрім того, станом на середину 2025 р. базовий закон про страхування воєнних ризиків залишається на стадії розробки [15]. Це породжує правову невизначеність у реалізації відносин зі страхування відповідальності у цій сфері, що знижує довіру потенційних страхувальників й інтерес інвесторів до

вкладання коштів у протимінну діяльність та аграрний сектор;

– високий рівень ризику у протимінній діяльності та складність його кількісного оцінювання. За своєю природою ця діяльність супроводжується значною імовірністю настання страхових випадків, пов'язаних із пошкодженням майна, травмуванням чи загибеллю людей, а також з тривалими екологічними та соціальними наслідками. Водночас через новизну цього виду страхування страхові компанії стикаються із нестачею достовірної статистики, на основі якої можна було б розробити актуарні моделі для визначення страхових тари-

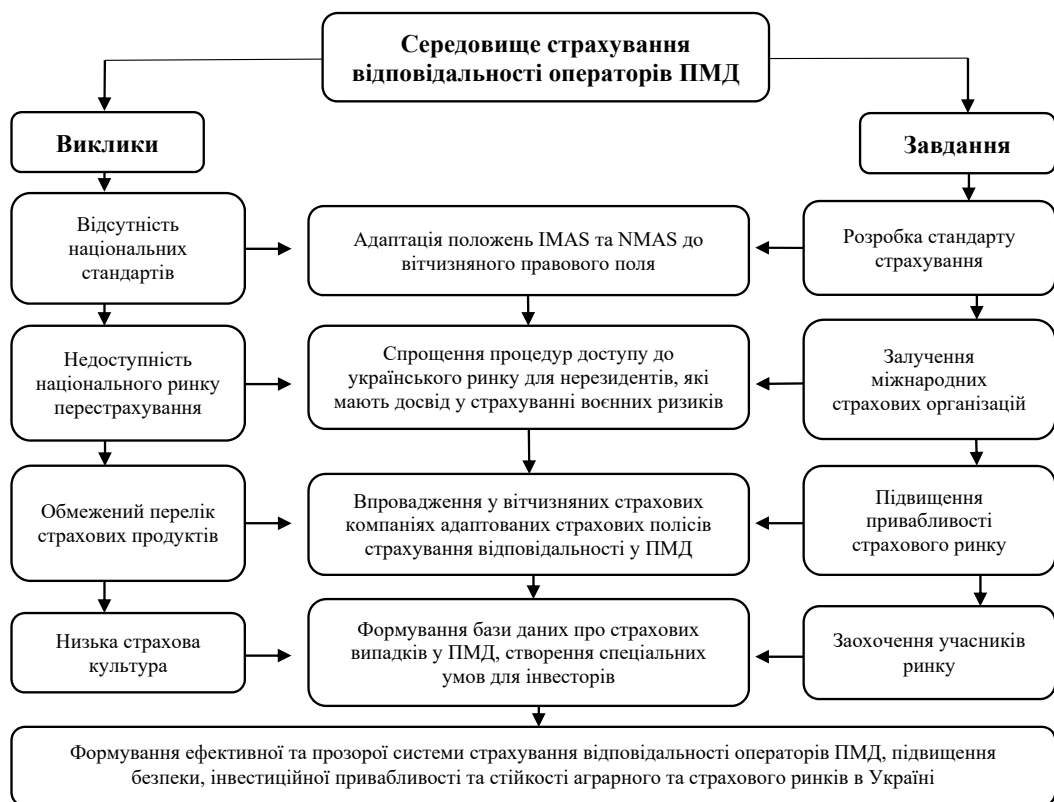

Рис. 2. Виклики розвитку страхування відповідальності операторів протимінної діяльності та шляхи їхньої нейтралізації*

* Побудовано авторами.

фів. Це стає бар'єром до запровадження повноцінних страхових продуктів. Окремою проблемою для страхових компаній, які надають послуги страхування відповідальності у протимінній діяльності, є випадки недобросовісної поведінки страхувальників, зокрема умисне завищення збитків або подання неправдивих заяв, що у поєднанні з обмеженим розвитком ринку зумовлює зростання тарифів і знижує доступність страхування для сумлінних суб'єктів [16]. Проблемою є також кваліфіковане підтвердження якості проведеного розмінування та рівня професійності залучених до нього фахівців, що ускладнює визначення страхових тарифів за цим видом страхування;

- нестача інституційної та фінансової підтримки цього виду страхування з боку держави та міжнародних організацій. Враховуючи особливо високий рівень ризику надання страхових послуг зі страхування відповідальності у протимінній діяльності, без певних механізмів фінансової підтримки чи перестрахування страхові компанії не наважуються брати на себе надмірно високі ризики, які притаманні цій діяльності. За період війни міжнародні зв'язки українських компаній щодо страхування воєнних ризиків послабилися, що має негативний вплив на розподіл відповідальності з глобальними перестраховиками, стримує готовність страхових компаній виходити на ринок протимінного страхування;
- обмежена платоспроможність суб'єктів, які безпосередньо залучені до протимінної діяльності, і нестача коштів на проекти гуманітарного розмінування. Хоча започаткування діяльності у цій сфері потребує значних капіталовкладень, за даними Центру гуманітарно-

го розмінування, кількість операторів протимінної діяльності за останні роки зросла втричі (з 20-30 до 89 суб'єктів) [17]. Водночас через достатньо високу вартість послуг з розмінування (близько 60 тис. грн/га), вагома частина фермерів на територіях, що потребують очищення від залишків війни, не мають достатньо фінансових можливостей для самостійного покриття цих витрат. Тому масштаби ринку гуманітарного розмінування, а отже, й послуг зі страхування відповідальності операторів протимінної діяльності визначають обсягами фінансування донорських програм і коштів, спрямованих для цього з бюджету. На виконання бюджетної програми з гуманітарного розмінування передбачено щорічно спрямовувати 3 млрд грн при загальній потребі в понад 1,5 трлн грн. Орієнтовна площа територій, що потребують розмінування, – 1,7 млн га, а програмою передбачено проводити очищення лише 80 тис. га щорічно [17]. Водночас програма передбачає покриття 100% витрат на оплату послуг з розмінування за рахунок коштів державного бюджету;

- недостатній рівень усвідомлення значущості діяльності з гуманітарного розмінування на місцевому рівні, брак власної ініціативи. Органи місцевого самоврядування, які прямо зацікавлені у відновленні сільськогосподарських територій, здебільшого не передбачають механізмів співфінансування послуг з гуманітарного розмінування, покладаючись у цьому питанні на уряд. Фермери та інші сільськогосподарські виробники також не виявляють значної готовності брати на себе фінансовий тягар з оплати послуг розмінування, розраховуючи на участь у програмах, що фінансуються за бюджетні кошти. За даними Цен-

тру гуманітарного розмінування, заявки на отримання компенсацій за оплату послуг нетехнічного обстеження (коли земельна ділянка не потребує розмінування, але необхідно документально підтвердити відсутність залишкової міної загрози) чи розмінування надходять навіть з регіонів, віддалених від зон бойових дій та на які не поширюється дія цільової програми (Закарпатська, Чернівецька, Івано-Франківська та ін.) [17]. Неготовність суб'єктів аграрної сфери виявляти ініціативу у самофінансуванні гуманітарного розмінування звужує ринок відповідних послуг, а отже, негативно впливає на попит на страхування відповідальності операторів такої діяльності.

Висновки. Узагальнення результатів дослідження дає підстави сформулювати такі висновки:

1. Воєнні ризики становлять особливу категорію небезпек, які мають воєнне походження і виникають унаслідок ведення бойових дій, збройних конфліктів, застосування зброї та інших пов'язаних з війною явищ. Специфіка цих ризиків полягає у поєднанні безпосередніх збитків від знищення майна чи завдання шкоди життю і здоров'ю людини із довготривалими наслідками від їх реалізації соціально-економічного характеру. Особливе місце серед воєнних ризиків посідають ризики, пов'язані із проведенням гуманітарного розмінування територій – діяльності, яка характеризується винятковим значенням для українського суспільства, але пов'язана із високим рівнем небезпеки.

2. Страхування відповідальності операторів протимінної діяльності за сутністю є системою економічних відносин між страховиками, операторами з гуманітарного розмінування та третіми особами, спрямованих на перерозподіл і компенсацію ризиків завдання шкоди життю, здоров'ю

та майну внаслідок виконання робіт із очищення територій від вибухонебезпечних предметів. Воно охоплює такі напрями надання страхового захисту, як страхування майна, персоналу та страхування відповідальності перед третіми особами. Поєднання цих напрямів страхування забезпечує підґрунтя для забезпечення фінансової стійкості суб'єктів протимінної діяльності, збереження мотивації працівників, задіяних у роботах з розмінування, а також гарантування відшкодування шкоди потерпілим через недоліки, допущені у цій діяльності.

3. Страхування відповідальності операторів протимінної діяльності характеризується певними рисами, які вирізняють його з-поміж інших видів страхового захисту, а саме: складність прогнозування ймовірних збитків від настання страхової події; широке коло бенефіціарів страхового захисту; висока ймовірність настання катастрофічних наслідків від неналежного виконання робіт з розмінування; тривалий часовий горизонт відповідальності; складність встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діяльністю оператора протимінної діяльності та фактом настання збитків; жорсткі вимоги до сертифікації і підтвердження виконання стандартів гуманітарного розмінування як умова страхування відповідальності; висока вартість страхових полісів та обмежена доступність; значна потреба у перестрахованні; репутаційна і політична чутливість; обмежена ємність ринку.

4. Страхування відповідальності операторів протимінної діяльності має важливе соціально-економічне значення, адже не лише забезпечує захист майнових інтересів суб'єктів, які задіяні у гуманітарному розмінуванні, а й формує передумови для відновлення економічної активності на очищених від вибухонебезпечних предметів територіях, повернення населення, відбудови інфраструктури й розвитку аграрного

виробництва. Проте подальший розвиток цього виду страхування в сучасних умовах стикається з низкою бар'єрів, серед яких – фрагментарність правового регулювання, відсутність напрацьованих актуарних моделей для оцінювання ризиків, висока вартість страхових полісів, обмежена платоспроможність суб'єктів аграрної сфери та недостатня участь місцевих громад у фінансуванні розмінування, що звужує масштаби ринку страхових послуг у цій сфері. Додатковими чинниками є нестача механізмів перестраховування та залежність від зовнішньої донорської підтримки.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають у поглибленні теоретичного обґрунтування теоретичної та методичної бази страхування відповідальності операторів протимінної діяльності, зокрема вивчення соціально-економічних наслідків його функціонування, напрацювання підходів до розробки актуарних моделей оцінювання специфічних ризиків гуманітарного розмінування, аналіз поведінкових чинників, що впливають на готовність громад та суб'єктів господарювання брати участь у фінансуванні страхового захисту, пошук ефективних механізмів фінансової підтримки й стимулювання цього виду страхування, способів зняття інших бар'єрів, які стримують його розвиток.

Список використаних джерел

1. Русан В., Жураковська Л. Підсумки функціонування аграрного сектору України у 2024 році : аналітична доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень. URL : <https://niss.gov.ua/news/stati/pidsumky-funktsionuvannya-aharnoho-sektoru-ukrayiny-u-2024-rotsi>.
2. В Україні 52089 га земель сільськогосподарського призначення залишаються замінованими. URL : <https://agropolit.com/news/29770-v-ukrayini-52089-ga-zemel-silskogospodarskogo-priznachennya-zalishayutsya-zaminovanimi>.

[v-ukrayini-52089-ga-zemel-silskogospodarskogo-priznachennya-zalishayutsya-zaminovanimi](https://agropolit.com/news/29770-v-ukrayini-52089-ga-zemel-silskogospodarskogo-priznachennya-zalishayutsya-zaminovanimi).

3. Україна – найбільш замінована країна світу. У Міндовкіллі розповіли, скільки років треба для розмінування. URL : <https://suspilne.media/695270-ukraina-najbils-zaminovana-kraina-svitu-u-mindovkilli-rozpovili-skilki-rokiv-treba-dla-rozminuvanna/>.

4. Александрова М. Зміст воєнних ризиків у страхуванні. Фінансово-кредитний механізм розвитку економіки та соціальної сфери: теорія, практика, перспективи : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (8 грудня 2022 р.). Житомир : Державний університет "Житомирська політехніка", 2022. С. 187–189. URL : <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/12/187.pdf>.

5. Приймак І., Тимків Н. Страхування інвестицій від воєнних ризиків: сутність, необхідність та перспективи розвитку в Україні. Економіка та суспільство. 2024. № 59. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-18>.

6. Стеценко Є. Сучасні тенденції страхування військових ризиків в Україні. Економіка і управління. 2024. Вип. 2. С. 114–121. URL : https://cms.economics-management.e-u.edu.ua/uploads/1_18_5d721ed83f.pdf.

7. Полінкевич О., Тринчук В., Клапків Ю., Чеботарьов Є., Зелениця І. Страхування воєнних ризиків в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2024. № 11. С. 44–51.

8. Zaiets O. Institute of military risks insurance: implementation of norms of international legislation. *Economic Innovations*. 2022. Vol. 24. Iss. 3. P. 43–50. [https://doi.org/10.31520/ei.2022.24.3\(84\).43-50](https://doi.org/10.31520/ei.2022.24.3(84).43-50).

9. Lodhammar P. Legal aspects of the land release process. *The Journal of ERW and Mine Action*. 2013. Vol. 17. Iss. 1. URL : <https://commons.lib.jmu.edu/cisr-journal/vol17/iss1/4>.

10. Institute War and Strikes Clauses (Hulls). *Time* 1/10/83 (CL. 280). London Institute of Underwriters. London, 1983. URL : https://www.iuac.uk/files/Institute_Clauses/IWSC-Hulls.pdf.

11. United States Code. Title 5 – Government Organization and Employees. § 8101. Definitions. URL : <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/5/8101>.

12. United Nations Development Programme. Enhancing Mine Action Finance in Ukraine: Feasibility Report. Geneva : UNDP, 2024. 74 c. URL : <https://www.undp.org/ukraine/publications/enhancing-mine-action-finance-ukraine>.

13. Geneva International Centre for Humanitarian Demining. A Guide to Liability and Insurance in Mine Action. Geneva: GICHD, 2005. 74 p. URL : <https://1library.net/document/q2753o2y-guide-liability-insurance-action.html>.

14. Geneva International Centre for Humanitarian Demining. IMAS 10.10: Safety & Occupational Health. Geneva : GICHD, 2022. URL : <https://www.mineactionstandards.org/fileadmin/MAS/documents/imas-international-standards/english/imas-10-10-edition-2-amendment-4.pdf>.

15. Депутати відправили на доопрацювання законопроект про страхування воєнних ризиків. URL : <https://finclub.net/news/deputaty-vidpravyly-na-doopratsiuvannia-zakon-pro-strakhuvannia-voiennykh-ryzykiv.html>.

16. Федорович І. Сучасні інформаційні технології як інструмент удосконалення механізмів агрострахування. Економічний аналіз. 2025. Т. 35, № 1. С. 78–90. <https://doi.org/10.35774/econa2025.01.078>.

17. Байда В. Середня вартість робіт з розмінування агроземель – 58-62 тис. грн за гектар. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3988572-volodimir-bajda-direktor-centru-rozminuvanna.html?fbclid=IwY2xjawMTxVpleHRuA2FibQlXMAbicmlkETeYN2FLOW9LUIhTVTEaWpQAR6bejcaPKkqudNVhSGP8PXoamoCSz48yrN7tBBhWZPSKS5LmNZsmDHqGXR3Q_aemrNjAdfDs47THnY06lSEaWg.

References

1. Rusan, V., Zhurakovska, L. (2024). Pidsumky funktsionuvannia aharnoho sektoru Ukrainy u 2024 rotsi [Results of the functioning of the agri-

cultural sector of Ukraine in 2024]. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen – National Institute for Strategic Studies. Available at: <https://niss.gov.ua/news/statti/pidsumky-funktsionuvannia-aharno-noho-sektoru-ukrayiny-u-2024-rotsi>.

2. V Ukraini 52089 ha zemel silskohospodarskoho pryznachennia zalyshaiutsia zaminovanyymi [In Ukraine, 52,089 hectares of agricultural land remain mined]. Available at: <https://agropolit.com/news/29770-v-ukrayini-52089-ga-zemel-silskogospodarskogo-pryznachennya-zalishayutsya-zaminovanymi>.

3. Ukraina – naibilsh zaminovana kraina svitu. U Mindovkilli rozpovily, skilky rokiv treba dlia rozminuvannia [Ukraine – the most mined country in the world. The Ministry of Environment explained how many years demining will take]. Available at: <https://suspilne.media/695270-ukraina-naibils-zaminovana-kraina-svitu-u-mindovkilli-rozpovili-skilki-rokiv-treba-dla-rozminuvanna/>.

4. Aleksandrova, M. (2022). Zmist voiennykh ryzykiv u strakhuvanni [The essence of war risks in insurance]. Finansovo-kredytnyi mekhanizm rozvytku ekonomiky ta sotsialnoi sfery: teoriia, praktyka, perspektyvy – Financial and credit mechanisms for the development of the economy and social sphere: theory, practice, prospects, 187–189. Zhytomyr: Derzhavnyi universytet “Zhytomyrska politehnika”. Available at: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/12/187.pdf>.

5. Pryimak, I., Tymkiv, N. (2024). Strakhuvannia investysii vid voiennykh ryzykiv: sutnist, neobkhidnist ta perspektyvy rozvytku v Ukraini [Insurance of investments against war risks: Essence, necessity, and prospects of development in Ukraine]. Ekonomy ta suspilstvo – Economics and Society, 59. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-18>.

6. Stetsenko, Ye. (2024). Suchasni tendentsii strakhuvannia viiskovykh ryzykiv v Ukraini [Modern trends in military risk insurance in Ukraine]. Ekonomy i upravlinnia – Economics and Management, 2, 114–121. Available at: https://cms.economics-management.e-u.edu.ua/uploads/1_18_5d721ed83f.pdf.

7. Polinkevych, O., Trynchuk, V., Klapkiv, Yu., Chebotarov, Ye., Zelenytsia, I. (2024). *Strakhuvannia voiennykh ryzykiv v Ukraini* [Insurance of war risks in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, 11, 44–51 [in Ukrainian].
8. Zaiets, O. (2022). *Institute of military risks insurance: Implementation of norms of international legislation*. *Economic Innovations*, 24(3), 43–50. [https://doi.org/10.31520/ei.2022.24.3\(84\).43-50](https://doi.org/10.31520/ei.2022.24.3(84).43-50).
9. Lodhammar, P. (2013). Legal aspects of the land release process. *The Journal of ERW and Mine Action*, 17(1). Available at: <https://commons.lib.jmu.edu/cisr-journal/vol17/iss1/4>.
10. London Institute of Underwriters (1983). *Institute war and strikes clauses (Hulls)*. Time 1/10/83 (CL. 280). London. Available at: https://www.iuac.uk/files/Institute_Clauses/IWSC-Hulls.pdf.
11. United States Code. (n.d.). Title 5 – Government Organization and Employees. § 8101. Definitions. Available at: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/5/8101>.
12. United Nations Development Programme (2024). *Enhancing mine action finance in Ukraine: Feasibility report*. Geneva: UNDP. Available at: <https://www.undp.org/ukraine/publications/enhancing-mine-action-finance-ukraine>.
13. Geneva International Centre for Humanitarian Demining (2005). *A guide to liability and insurance in mine action*. Geneva: GICHD. Available at: <https://1library.net/document/q2753o2y-guide-liability-insurance-action.html>.
14. Geneva International Centre for Humanitarian Demining (2022). *IMAS 10.10: Safety & occupational health*. Geneva: GICHD. Available at: <https://www.mineactionstandards.org/fileadmin/MAS/documents/imas-international-standards/english/imas-10-10-edition-2-amendment-4.pdf>.
15. *Deputaty vidpravlyly na doopratsiuvannia zakonoproiekt pro strakhuvannia voiennykh ryzykiv* [Deputies sent the draft law on war risk insurance for revision]. Available at: <https://finclub.net/news/deputaty-vidpravlyly-na-dopratsiuvannia-zakon-pro-strakhuvannia-voiennykh-ryzykiv.html>.
16. Fedorovych, I. (2025). *Suchasni informatsiini tekhnologii yak instrument udoskonalennia mekhanizmiv ahrostrakhuvannia* [Modern information technologies as a tool for improving the mechanisms of agricultural insurance]. *Ekonomichnyi analiz – Economic Analysis*, 35(1), 78–90. <https://doi.org/10.35774/econa2025.01.078>.
17. Baida, V. (2024). *Serednia vartist robit z rozminuvannia ahrozemel – 58–62 tys. hrn za hektar* [The average cost of demining agricultural land – 58–62 thousand UAH per hectare]. Available at: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3988572-vo-lodimir-bajda-direktor-centru-rozminuvanna.html?fbclid=IwY2xjawMTxVpleHRuA2FlbQlX-MABicmlkETeYn2FLOW9LUIhTVTExaWpqAR-6bejcaPKkqudNVhSGP8PXoamoCSz48yrN7t7B-BhWZPSKS5LmNZsmDHqGXR3Q_aem_rNjAdfD-s47THnY06ISEaWg.